

OPERA ȘI PERSONALITATEA ȘTIINȚIFICĂ A LUI SPIRU HARET

Daniela OPRI-VLĂDUCĂ

Școala Văleni, Dâmbovița, România

Our study highlights the broad outline of the scientific work and personality of Spiru Haret. He was the Romanian education reformer at the boundary of XIX-XX century. To achieve this vision we must note Spiru Haret proposed interdisciplinary science, particularly the relationship between *pedagogy* and sociology. Within this study we consider the strong scientific and cultural personality of Spiru Haret who anticipate paradigm of *social pedagogy*. This is substantiated by the author's *philosophy*, promoted the "*Mecanica socială*" and its political conception of social *liberal* with strong accents.

Argument

Opera lui Spiru Haret, de „ctitor al învățământului românesc”, poate fi privită din perspectivă sociologică și pedagogică. Ea conține elemente științifice proprii unor domenii aflate în interacțiune pe care astăzi le studiază unele discipline pedagogice cu *caracter interdisciplinar* (pedagogia socială, sociologia educației, psihologia socială, politica educației, managementul educației).

În contextul epocii sale, Haret este un partizan al *pedagogiei sociale*, care constituie un nou model de abordare a educației și învățământului. Pe baza acestui model, Spiru Haret va reuși să construiască scheletul solid al sistemului național de învățământ, care va contribui și după moartea sa la modernizarea României pe tot parcursul perioadei interbelice.

Opera lui Spiru Haret are o mare deschidere metodologică și practică. De altfel, și personalitatea științifică a lui Spiru Haret poate fi privită din diferite perspective: culturală, politică, sociologică, pedagogică, filozofică.

Spiru Haret a fost un om de mare cultură științifică și umanistă. S-a afirmat și în plan politic ca membru de frunte al Partidului Liberal, reprezentat în parlament, și ca „ministru al școlii”.

Ca pedagog, s-a afirmat în practica învățământului superior, în calitate de profesor de matematică și științe la Universitatea din București. A fost mereu în contact viu cu realitatea școlii, de la cea primară și secundară până la cea universitară. Așa a fost cu puțință ca ministrul Spiru Haret să propună legi fundamentale pentru modernizarea învățământului românesc, la toate nivelurile acestuia, de la „școala pentru copii mici” (grădiniță) până la „seminarul pedagogic” destinat pregătirii profesorilor școlari.

Toate aceste direcții de acțiune vorbesc despre amploarea activității sociale desfășurate de Spiru Haret într-o perioadă hotărâtoare pentru dezvoltarea învățământului în România, plecând de la *idealul unității naționale*.

Spiru Haret ne-a lăsat o operă socială și pedagogică plină de învățăminte atunci când vorbim despre educație, mai ales despre reforma școlii românești.

În acest studiu ne vom centra doar asupra personalității științifice a lui Spiru Haret, evidențiind contribuțiile aduse în domeniul filozofiei și al politicii.

Personalitatea lui Spiru Haret

Spiru Haret este o personalitate consacrată în istoria culturii și civilizației românești, prin opera sa sociologică, pedagogică, politică. În mod special, este apreciat pentru contribuția adusă la reforma școlii care a dus la crearea sistemului modern de învățământ românesc, la granița dintre secolul XIX-XX. El s-a dovedit un spirit creator, ca sociolog, pedagog și politician, ca om de știință și profesor universitar, ca ministru al învățământului și animator social.

O listă completă a operei lui Spiru C.Haret este realizată în cartea editată de Biblioteca Centrală Universitară, intitulată *Spiru C.Haret. Biobibliografie* [13]. În această operă monumentală, opera lui Spiru Haret este sistematizată pe următoarele capitole: I. Opere complete; II. Lucrări separate pe domenii: 1) Științe exacte. Inginerie; 2) Științe sociale. Activitate politică; 3) Învățământ. Cultură; 4) Variate.

Opera lui Spiru Haret cuprinde numeroase contribuții din domeniul matematicii, științelor naturii, științelor sociale, științelor pedagogice. Istoricii subliniază următoarele titluri considerate cele mai importante: *Raport*

general asupra învățământului (1884), *Chestiuni de învățământ* (1887), *Raport către rege asupra învățământului* (1903), *Chestia țărăneasă* (1905), *Pagini de istorie* (1906), *Raport către rege asupra activității învățătorilor și preoților în răscoala din 1907* (1907), *Școala naționalistă* (1907), *Mecanica socială* (1910) (publicată la Paris, în limba franceză) [14, p.103; 5, p.103-137].

Cartea lui Emil Bâldescu, intitulată *Spiru Haret* [2] face trimitere la:

1) Toate scrierile lui Spiru Haret, adunate în zece volume, plus volumul XI de corespondențe (vezi *Operele lui Spiru C. Haret*, publicate de *Comitetul pentru ridicarea monumentului său*, cu Biografia lui Haret și Introducere de Gh.Adamescu, fost secretar general al Ministerului Instrucțiunii, vol.1-11, Editura Cartea Românească, București, 1934-1938).

2) *Revista Asociației generale a Învățătorilor din România*, care la 17 decembrie 1932, la 20 de ani de la moartea lui Haret, publică un număr omagial „Școala și viața”, cu contribuția lui St. Stoian și al lui G.Țițeica (pe atunci secretar general al Academiei Române);

3) Monografia publicată în timpul vieții lui Haret de Gh.Adamescu (348 pagini); la paginile care au omagiat opera lui Spiru Haret, scrise de personalități ale timpului (S.Mehedinți, N.Iorga, Șt.Bărsănescu);

4) Domeniile mari de creație haretiană: științifică, filosofică, politică, sociologică, pedagogică.

Activitatea științifică

Activitatea științifică a lui Spiru Haret este plasată în contextul epocii. În plan mondial, știința evoluează de la „teoria pură” spre aplicații utile omului și societății [4].

În România, la granița dintre secolele XIX-XX, se observă o motivație superioară față de teoria și practica științifică [2, p.20, 21]. Spiru Haret a fost un deschizător de drum în matematică și astronomie. Petru Poni a studiat în premieră compoziția chimică a mineralelor de pe teritoriul României. Ion Ionescu de la Brad introduce în agricultură practica experimentului și a mecanizării. În medicină, Nicolae Krețulescu scrie un *Manual universitar de anatomie descriptivă*, recunoscut și în străinătate; este fondat observatorul științific din București (1908). Traian Lalescu scrie primul *Tratat asupra ecuațiilor integrale* (1911) ș.a.m.d. [2, p.20, 21].

În acest context, Spiru Haret se afirmă în matematică. Este primul român care obține doctoratul la Universitatea Sorbona din Paris în ianuarie 1878 cu tema: „Despre invariabilitatea marilor axe ale orbitelor planetare”.

Emil Bâldescu prezintă 16 scrieri științifice ale lui Spiru Haret „de însemnătate inegală”, dar cu contribuții în diferite domenii ale matematicii, astronomiei, fizicii, științelor sociale, istoriei științei. Este subliniată tendința aplicării metodelor științifice (din matematică, astronomie) la fenomenele naturale (eclipsă, planete etc.), dar și la cele sociale (economie, demografie, tehnologia aviației, descoperirea legilor sociale).

La 3 iulie 1879, Spiru Haret este ales membru component al Academiei. Se va remarca prin comunicările științifice propuse despre „acelerațiunea seculară a mișcării medii a lunii” (1880), despre „studiul experimental al mișcării apei în canale descoperite (1882) sau despre „Teoria ariilor în mișcarea sistemelor materiale” (1894).

Foarte importantă este cartea *Mecanica socială* (1910) care propune un model științific de abordare a vieții sociale ce poate fi aplicat și în analiza educației și a școlii în societatea modernă. Această carte, de mare valoare metodologică, este precedată de alte trei lucrări care încearcă să aplice știința la probleme concrete, „pământești”: a) *Notă asupra populațiunii României*, comunicată în ședința Academiei din 7 octombrie 1905; b) *Raport despre cartea: „Contribuții la munca pentru ridicarea poporului”*; c) *Comunicări asupra lucrării: „Scrisori către învățători”* (1904).

În monografia sa, Emil Bâldescu ne propune o sinteză a contribuțiilor științifice aduse de Spiru Haret: a) „diversitatea de preocupări, cu o arie largă multidisciplinară”; b) aprecierea rolului matematicii „preponderent față de celelalte discipline”, datorită rigorii și obiectivității sale; c) „trecerea de la teme de necesitate practică imediate la cele legate de viața economică și socială a țării”; d) îmbinarea cercetării cu munca obștească, „deschizând larg ferestrele problemelor sociale cărora le-a căutat o rezolvare” [2, p.27-29].

Trebuie să remarcăm deja interesul pentru abordarea științifică a problemelor sociale ale școlii, evidențiind rolul cultural și moral al învățătorului, în special în mediul rural. Excepțională este ideea „constituirii și folosirii de modele pentru cunoașterea societății”, dezvoltată în cartea sa *Mecanica socială*.

Spiru Haret este și în acest domeniu, al *metodologiei științei*, un deschizător de drum. El este chiar un vizionar, deoarece în epoca sa „introducerea modelelor în științele sociale era încă o problemă de perspectivă îndepărtată” [9, p.30].

Concepția filosofică

Importanța și contribuția lui Spiru Haret în domeniul filosofiei poate fi demonstrată, deja, prin valoarea epistemologică a conceptului de *model*, aplicat în cunoașterea fenomenelor naturale, dar și a celor sociale. În plus, pe tot parcursul operei sale *Mecanica socială*, Spiru Haret ne propune mai multe „reflexii filosofice”, cu trimitere la: a) autori celebri, precum Comte, Spencer, Poincare; b) termenii de *statică* și *dinamică*, preluați din *sociologia pozitivistă* a lui Comte; c) ideea de filosofie științifică (a matematicianului Poincare); d) necesitatea integrării în opera socială a celor mai noi teorii științifice (teoria electromagnetică a lui Maxwell) [8; 2, p.45-109].

Aplicarea filozofiei la viața socială constituie o idee-forță care străbate toată opera lui Spiru Haret. G.G.Antonescu aprecia această tendință din perspectiva paradigmei pedagogiei sociale pe care Haret o inițiază la granița dintre secolul XIX-XX. Astfel, atenția acordată lucrărilor practice, lucrului manual, grădinițelor școlare demonstrează *activismul haretian* care va sta la baza reformei învățământului din 1898 și a multor *idei haretiste* legate de vocația socială a învățătorilor rurali (vezi G.G.Antonescu, 1972).

Opera lui Spiru Haret, *Mecanica socială* este recunoscută printre „cele 111 lucrări fundamentale” incluse în *Dicționarul operelor filosofice românești* [10]. Se aduce ca argument faptul că această carte a avut o recunoaștere internațională. Ea a fost publicată în străinătate, în limba franceză (Spiru Haret, *Mecanique sociale*, Paris, Gauthier-Villars, 1910; Bucurest, Carol Gobl., 1910).

Cea mai importantă contribuție filosofică, remarcată de Ion Ianoși, constă în „aplicarea metodei științifice la cercetarea fenomenelor sociale”. Această idee originală străbate toate capitolele cărții:

1) În capitolul I, noțiunile matematice de *variabilă*, *funcție*, *determinare a funcțiilor*, *variație a funcțiilor*, *aproximare succesivă* sunt interpretate filosofic, la un grad de generalitate superior care permite aplicarea lor în analiza vieții sociale.

2) În capitolul II se vorbește direct despre „întrebuințarea metodei matematice în studiul unor fenomene și probleme sociale”. În plus, este recunoscută importanța „principiului *continuității* fenomenelor sociale”.

3) În capitolul III, societatea este definită în raport de *modelul științific* de analiză propus anterior. Ea constituie „o reuniune de indivizi supuși pe de o parte acțiunilor lor reciproce, pe de altă parte unor acțiuni exterioare”.

4) În capitolul IV este analizată relația dintre echilibru și mișcare, valabilă în orice sistem social. Astfel, „starea de echilibru a unui sistem de forțe sociale nu implică deloc starea de repaus social a individului sau a societății”. În educație, în școală trebuie aplicat, în mod special, principiul filosofic al „*vitezelor virtuale*” de dezvoltare de care dispune fiecare elev. El este educabil în funcție de mediul natural și social în care trăiește. Învățătorul, profesorul, trebuie să cunoască acest mediu pentru a oferi fiecărui elev șansa realizării sale.

5) În capitolul V, Spiru Haret, vorbește despre „dinamica socială”. Ea este explicată prin următoarele principii, care pot fi aplicate și în analiza școlii, în proiectarea și realizarea reformelor: a) *principiul inerției*; b) *principiul mișcărilor relative*; c) *principiul egalității acțiunii și reacțiunii*.

6) În capitolul VI se face trimitere la factorii sociali care contribuie la dezvoltarea omului și a societății: a) configurația mâinii și limbajul articulat; b) condițiile materiale și geoclimaterice; c) „acțiunea individului” bazată pe toate calitățile sale psihologice – cea mai importantă fiind – în concepția lui Haret – *voința*.

În concluzie, Spiru Haret schițează o filosofie socială care oferă sugestii importante pentru înțelegerea mecanismelor de evoluție a școlii, învățământului educației. Concepția sa filozofică pozitivistă exprimă încrederea umanistă în „*civilizația integrală sau completă*” care solicită *o educație de calitate* a întregului „corp social”. Este ceea ce va încerca să aplice în viața socială „filosoful” Spiru Haret de pe poziția politică de parlamentar liberal și de „ministru al școalelor”.

Concepția politică

Concepția politică a lui Spiru Haret reflectă viziunea sa științifică și filosofică deschisă spre *pedagogia socială*. Haret intră destul de târziu în Partidul Liberal. Anterior a lucrat cu miniștri liberali, ca secretar general al Ministerului de Instrucție (în 1885). A fost promovată datorită experienței sale ca „inspector general al școlilor”. Spiru Haret a ocupat funcția de ministru al instrucțiunii, în trei mandate (1897-1899; 1901-1904; 1907-1910).

Concepția politică a lui Spiru Haret reflectă experiența sa socială complexă, de savant și de om de acțiune, de profesor universitar (și academician) și de animator social. Studiindu-i opera, teoretică și practică, vom identifica următoarele *repere valorice* ale concepției sale politice liberale:

1. Evidențierea relației dintre politică și activitatea socială. Calitatea activității sociale a politicianului constituie criteriul aprecierii sale. *Politica* se deosebește total de *politicianism*; politica este o activitate socială, pusă în slujba comunității; *politicianismul* este o afacere a individului sau a unui grup care își urmărește doar interesele sale.

Omul politic adevărat, remarcă Spiru Haret, „se ocupa cu afacerile publice ale statului (...) care luptă pentru binele public”. Pe de altă parte, orice om care desfășoară o activitate rodnică socială face politică. Astfel, „trebuie să se considere ca activitate politică binefăcătoare, orice muncă care are ca scop să mărească buna stare materială sau să ridice nivelul moral sau intelectual al cetățenilor, căci prin aceasta se măresc forțele vii ale statului” [15]. În această perspectivă, învățătorii implicați cu mintea și sufletul în luminarea satului românesc fac o politică nobilă în școală și în afara școlii. Iar mișcarea numită *haretism* reprezintă o direcție de politică educațională, dar și culturală, și socială.

Politicianismul este opus *politicii*. El „infectează tot ce atinge, fără a face deosebirea între ceea ce este și ceea ce nu este admis”. Este o adevărată maladie socială caracterizată prin „tendința de căpățuială, subordonarea intereselor naționale celor personale, schimbarea convingerilor după profitul care se oferea”. La nivel înalt „face *politicianism* și nu *politică* ministrul care aduce în juru-i câți mai mulți partizani folosind mijloacele bugetare care-i stau la îndemână, pentru a se impune într-un post de care nu este vrednic” [16; 2, p.117-118].

Problema politicii și a rolului său în viața socială este privită de Spiru Haret și din perspectiva învățământului. În *Revista generală a învățământului*, înființată de Haret în 1905, este analizată, în mod special, relația dintre corpul didactic și politică. Reținem următoarele idei care conturează o anumită direcție de politică a educației:

1) Recunoașterea dreptului civic al învățătorilor și profesorilor de a fi aleși deputați, senatori sau consilieri, nerespectat de societate în acele vremuri.

2) Orientarea „învățătorilor să facă politică în sensul cel mai larg al cuvântului care să nu fie în opoziție cu chemarea sa”, fără a se transforma în politică de partid [15, p.214].

3) Eliminarea *politicianismului* din școală, prezent atunci când cadrele didactice reprezintă diferite interese politice sau sunt folosite ca agenți electorali, ca factori de influență asupra comunității locale, a familiei elevilor etc.

4) Înțelegerea corectă a rolului partidelor politice, legitimitate social prin respectarea a patru condiții: a) „cunoașterea exactă a principalelor nevoi ale țării și a modului în care ele pot fi satisfăcute”; b) „priceperea de a duce la îndeplinire principiile stabilite”; c) „devotament și chiar sacrificiu pentru binele public”; d) capacitatea de a constitui un guvern” eficient și responsabil [2, p.125].

În concepția politică a lui Spiru Haret, problema raporturilor dintre corpul didactic și partide poate fi rezolvată în trei modalități:

A) Cultivarea acelei orientări sociale progresiste, ce încurajează învățătorii și profesorii să facă politică și în afara partidelor (care reprezintă doar o categorie sau o clasă socială).

B) Recunoașterea dreptului de asociere a cadrelor didactice în forme de organizare politică specifice domeniului lor, cum ar fi *Liga Deșteptarea*, înființată la 10 iunie 1912, cu scopul de a face educația cetățenească a maselor populare [2, p.129-130; 17].

C) Înființarea și susținerea unui partid politic ce reprezintă trebuințele și interesele generale ale tuturor categoriilor și claselor sociale, în care se regăsesc motivațiile și aspirațiile întregului corp didactic din școala românească, de la „școlile pentru copii mici” până la universitate.

Participarea lui Spiru Haret la viața politică a țării este remarcabilă. A activat 24 de ani în Partidul Liberal în care s-a înscris abia în 1889, când a devenit ministru al instrucțiunii publice. A folosit politica pentru a promova legile reformei școlare. În anii 1901-1904, va promova acea mișcare de iluminare a satului prin educație, intrată în istorie sub numele de „*haretismul*”. Ea are ca scop transformarea *învățătorului rural* în *agent social* care luptă pentru înălțarea culturală a satului, ca bază a națiunii române.

Activitatea politică a lui Spiru Haret în Partidul Liberal este evidențiată de Emil Bâldescu în cartea citată [2, p.138]. Cea mai importantă acțiune este cea prin care Haret a reușit să proiecteze și să aplice reforma școlară, înfruntându-se cu miniștrii conservatori și chiar cu unii colegi de partid. Ca om al școlii are o conduită politică echilibrată. Este în afara înfruntărilor din interiorul partidului. Lupta sa este pentru democratizarea societății prin egalizarea șanselor de acces la educație, începând cu învățământul primar general și obligatoriu. În acest sens, valorifică „programul Partidului Liberal care prevedea măsuri pentru

înlăturarea analfabetismului, îmbunătățirea învățământului rural, dezvoltarea învățământului profesional în pas cu nevoile vieții, extinderea învățământului secundar, îndrumarea învățământului universitar spre cerințele vieții practice și ale tehnicii moderne" [2, p.141].

Politica educației promovată de Spiru Haret înseamnă o luptă permanentă pentru democrație socială care poate fi realizată prin reforma învățământului primar, dar și a celui secundar și superior. Un rol special îl joacă „*haretismul*” ca mișcare politică de luminare a țărânimii, de ridicare a nivelului de cultură și civilizație a statului cu ajutorul educației. Această mișcare anticipează teza educației adulților în contextul educației permanente. În plan politic, ea contribuie la organizarea asociațiilor țărănești.

Un moment important înregistrat în cadrul „*haretismului*” are loc în anul 1904. La recomandarea lui Spiru Haret învățătorii rurali îi îndrumă pe țărani să se organizeze economic pentru îmbunătățirea existenței lor. Una dintre măsuri avea în vedere asigurarea țăranilor contra calamităților naturale prin *băncile populare*.

Pe parcursul întregii sale opere, Spiru Haret militează pentru o idee care concentrează concepția sa de politică socială generală și de politică a educației – „interdependența dintre viața materială și cea spirituală” [2, p.169]. Ea este întruchipată în practica socială prin contribuția *învățătorului rural*.

Ca om politic modern, responsabil de destinul națiunii sale, Spiru Haret este împotriva concepției conservatoare despre învățătorul rupt de viața socială, „veșnic smerit, cu capul plecat și cu spinarea încovoiată”. *Învățătorul ideal* „chemat să facă educația copiilor, trebuie să-i învețe nu numai aritmetica și gramatica, ci și simțământul de demnitate omenească” [18].

Bibliografie:

1. Axentii Ioana. Spiru Haret, reformator-pedagog // Universitatea Europei de Sud-Est. - București: Lumina, Universitatea într-o nouă lumină... - București: Editura Universitară, 2010.
2. Băldescu Emil. Spiru Haret. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1972.
3. Bârsănescu Ștefan, Bârsănescu Florela. Educația, învățământul, gândirea pedagogică în România. - București: Editura Științifică, 1978.
4. Bernal J.D. Știința în istoria societății. - București: Editura Politică, 1964.
5. Cristea Gabriela C. Spiru Haret un reprezentant al pedagogiei sociale // Didactica Pro... Revistă de teorie și practică educațională. - Chișinău. - 2002. - Nr.5(15), octombrie.
6. Cristea Sorin. Fundamentele pedagogice ale reformei învățământului. - București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A. - 1994.
7. Haret Spiru C. Raport general anual asupra învățământului, prezentat d-lui Ministru de Instrucțiune Publică și Culte. - București: Tipografia Academiei Române (Laboratorul Român), 1884.
8. Haret Spiru C. Mecanique sociale. - Paris: Gauthier-Villars, 1910; - Bucarest: Carol Gobl., 1910.
9. Haret Spiru. Mecanica socială. - București: Editura Științifică, 1969.
10. Ianoși Ion. 111 lucrări fundamentale. Dicționarul operelor filosofice românești. - București: Editura Humanits, 1997.
11. Operele lui Spiru C.Haret. Publicate de Comitetul pentru ridicarea monumentului său. Cu Biografia lui Haret și cu Introducere de Gh.Adamescu. Vol. 1-11. - București: Editura Cartea Românească, 1934-1938.
12. Popescu V.Vasile. Știința conducerii învățământului. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
13. Spiru C.Haret. Biobibliografie. - București: Biblioteca Centrală Universitară din București, 2005.
14. Stanciu Ion Gh. O istorie a pedagogiei universale și românești. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1977.
15. Operele lui Spiru Haret. Vol.5. Parlamentare. Rapoarte, expuneri de motive, discursuri, 1901-1904. - București: Editura Cartea Românească, 1935.
16. Revista generală a învățământului nr.7/1-II și nr. 9/1-IV-1906.
17. Operele lui Spiru Haret. Vol. 9. Polemice și politice, 1911-1912. - București: Editura Cartea Românească, 1936, p.18.
18. Operele lui Spiru Haret. Vol.3. Oficiale. Rapoarte și referate către ministru, către rege; rezoluții, decizii, circulare, instrucțiuni, apeluri, înștiințări, adrese, ordine, 1907-1910. - București: Editura Cartea Românească, 1935, p.59.

Prezentat la 13.12.2010